

עלון שבועי מבית 'בני אמונים' ובל מאמרים

פניני אמן ותפלה בפרשה

מאצרות אמונים

שְׂתַרְחַם עַל הַבְּרִיּוֹת, וּמִתּוֹךְ כָּף: "וְרַחֲמֶךָ". לַלְמִדָּה שִׁ: "כֹּל הַפְּרָחִים עַל הַבְּרִיּוֹת מְרַחֲמִין עֲלֵינוּ מִן הַשָּׁמַיִם".

בְּעֵינֵינוּ זֶה כְּתוּב הַרְמֵ"א (י"ד רמ"א): "וְיָתוּם הָאָדָם עַל לְבוֹ שֶׁהוּא מְבַקֵּשׁ כָּל שְׁעָה פְּרִינְסוֹתוֹ מִהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא. וְכֵמו שֶׁהוּא מְבַקֵּשׁ שֶׁתְּקַדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא יִשְׁמַע שְׁוֹעֲתוֹ, כִּף הוּא יִשְׁמַע שְׁוֹעֵת עֲנִיִּים".

עַל פִּי זֶה פֶּרֶשׁ הַמַּהְרֵ"א (ח"א, שְׁבַת שָׁם) אֵת לִשׁוֹן הַפְּסוּקָה בְּתַהֲלִים (ע"ח): "מִהֵר יִקְדָּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי יִלְוֵנוּ מֵאֵד". מִהֵר יִקְדָּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ, וְאֵל תִּמְתֵּינִי עַד שְׁנֵיחָם עַל הַבְּרִיּוֹת וְנִהְיֶה רֵאוּיִים לְרַחֲמֶיךָ, שְׁכֵן "דְּלוֹנוּ מֵאֵד" וְאֵין בִּיכְלָתֵנוּ לְרַחֵם וְלִתֵּת צְדָקָה לְאַחֵרִים לְפָנַי שְׂתַרְחַם עֲלֵינוּ.

אין ברכה ללא שמחה

"נתנו תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו" (טו)

דְּוִעָה הִיא הַשְּׂאֵלָה: מִדּוּעַ אֵין מְבָרְכִים 'בְּרַכַּת הַמַּצּוֹת' לְפָנַי קִיּוּם מַצּוֹת הַצְּדָקָה בְּשׁוֹנֵה מִכָּל מַצּוֹת עֲשֵׂה?

ר"י בן פלאט (הובא באבודרהם ברכת המצות) השיב שהסבה היא משום שאין מברכים על מצוה שקיומה תלוי בדעת אחרים. כמצות צדקה, שאם יסרב העני לטל את הצדקה לא נוכל לקימה.

תשובה אחרת לכך נתן הראב"ד בהשגנתו לתשובה האמורה (ראה אבודרהם שם), כי אין מברכים על מצוה שנובעת מחסרונן של האלה, שכן בכך נראה ככביכול שאנו מודים על סבל וזלתנו.

טעם יחודי נוסף לכך נתן רבי מנחם מנדל מרימנוב על פי הפסוק שלפנינו:

מִכֹּף שֶׁהַזְהִירָה הַתּוֹרָה אֵת נוֹתֵן הַצְּדָקָה: "וְלֹא יִרַע לְבַבְךָ בְּתַתֶּךָ לוֹ", לְמַדּוּנוּ כִּי יֵשׁ לִתֵּת אֵת הַצְּדָקָה בְּשִׂמְחָה, וְכִפִּי שְׂכַתָּה 'הַחֲנוּף' (מצוה תע"ט): "לְעֵשׂוֹת צְדָקָה עִם הַצְּרִירִי אֵלֶיהָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב". וְלִפִּי שֶׁבְּדָרוֹךְ כָּלֵל נוֹתֵן הַצְּדָקָה אֵינּוּ מִקְיָם אֵת הַמַּצּוּהָ כְּתוּבָה בְּשִׂמְחָה, לְכֹן לֹא תִקְנֶה בְּרַכָּה לַמַּצּוּהָ זֶה.

מאור ושמיט פינסק

המצוה מתפלת שואכלנה

"שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני" (א)

דַּרְשׁ הַחַתֵּם סוֹפֵר:

לְכֹךְ קָרָא הַפְּתוּב לַמַּצּוּהָ "לֶחֶם עֲנִי", לַלְמִדָּה שֶׁהַמַּצּוּהָ עֲצֻמָּה, כְּכִיכּוֹל, עוֹנָה וּמִתְפַּלֶּלֶת שְׂוֹאכְלָנָה.

כַּעֲיֵן זֶה פֶּרֶשׁ הַשֵּׁפֶת אֲמַת' אֵת הַפְּסוּקָה שֶׁצִּוָּה בְּפֶרֶשׁת קִרְיַאת שְׁמַע (דְּבָרִים א'): "וְהִיָּה אִם יִשְׁמַע תִּשְׁמַעֲנוּ אֵל מַצּוֹתַי...". שֶׁהַמַּצּוּהָ עֲצֻמָּה מְשִׁמְעָה קוֹל וּמְבַקֶּשֶׁת מִהָאָדָם שֶׁיִּקְיָמֶנָה.

דְּרָשׁוֹת חֲתֵם סוֹפֵר' ח"ב דף רעד ב: 'שפת אמת' עקב תר"א

ברוך שלא עשני חנוני

"וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם אַתֶּם וּבְנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְעַבְדֵיכֶם וְאִמְהַתֵּיכֶם וְהַלְוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֵיכֶם כִּי אֵין לוֹ חֶלֶק וְנַחֲלָה אַתְּכֶם" (ב יב)

פֶּרֶשׁ הַיֵּתֵב סוֹפֵר:

"אַתֶּם וּבְנֵיכֶם" - תִּשְׂמַחוּ וְתוֹדוּ עַל הַנַּחֲלָה שֶׁהַעֲנִי לָכֶם ה' בְּעוֹלָם הָיָה, וְאוֹלָם הַלֵּוִי יוֹדֶה וְיִשְׂבַּח דְּוָקָא עַל "כִּי אֵין לוֹ חֶלֶק וְנַחֲלָה אַתְּכֶם" - שִׁפְטֵרְוֹ אוֹתוֹ מִלְּעַסְק בְּקִינֵי הָעוֹלָם הַזֶּה. וְכִפִּי שֶׁהִיא מִתְפַּלֵּל רַבִּי נְחוּנְיָא בֶּן הַקָּנָה בִּיצִיאָתוֹ מִבֵּית הַמִּדְרָשׁ (בְּרַכּוֹת כו ב): "מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵי שְׂמִי שֶׁמִּתְּ חֶלְקִי מִיּוֹשְׁבֵי בֵית הַמִּדְרָשׁ וְלֹא שְׂמִי חֶלְקִי מִיּוֹשְׁבֵי קְרוֹנוֹת...". וּפֶרֶשׁ רִש"י [בְּפִירוּשׁוֹ הַרְאִשׁוֹן] שִׁיּוֹשְׁבֵי קְרוֹנוֹת' הֵם הַחֲנוּנִים הַעוֹסְקִים בְּפְרִינְסוֹתָם וְאֵינִם עֹמְלִים בְּתוֹרָה.

כתב סופר

רחם עלינו בטרם נרחם על אחרים

"ונתן לך רחמים ורחמך" (ג יג)

חַכְמִים (שְׁבַת קנא ב) פֶּרְשׁוּ פְסוּקָה זֶה כֵּן: "וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים" -

מבאר אמונים

מקורות בפרשה על גדול מעלת עניית אמן

אמן אחר הברכות ואחר הקללות

"ונתתה את הברכה על הר גרזים ואת הקללה על הר עיבל" (יא כט)

אוּנְקִלוֹס תִּרְגָּם: "וְנִתְתָה אֵת הַבְּרַכָּה... וְאֵת הַקְּלָלָה" - "וְתַתֵּן יָת מְבָרְכִיא [הַמְּבָרְכִים]... וְיָת מְלַטְטִיא [הַמְקַלְלִים]". וְיֵשׁ לְהִבִּי, הַלֹּא אֲמָרוּ חַכְמִים (סוֹטָה לב א) שֶׁאֵת הַבְּרַכּוֹת וְאֵת הַקְּלָלוֹת אֲמָרוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּים שֶׁעֲמָדוּ בֵּין שְׁנֵי הָהָרִים. אֵלֶּא שֶׁבְּבְרַכּוֹת הָטוּ הֵם פְּנִיָּהֶם לְכוּוֹן הַר גְּרִזִּים, וּבְקַלְלוֹת - לְכוּוֹן הַר עֵיבֵל. כִּי־צַד אִפּוֹא תִרְגָּם אוּנְקִלוֹס שֶׁהַמְּבָרְכִים עֲמָדוּ עַל הַר גְּרִזִּים וְהַמְקַלְלִים עַל הַר עֵיבֵל?

תִּרְצֵ רַבִּי יוֹסֵף דָּוִד בִּבְהָ שֶׁל שְׂאֵלוֹנִיק:

אָכֵן, הַלְוִיִּים שֶׁעֲמָדוּ בְּתַחֲתֵית הָהָרִים הֵם שֶׁאֲמָרוּ אֵת הַבְּרַכּוֹת וְהַקְּלָלוֹת, וְאוֹלָם כִּיּוֹן שֶׁהַשִּׁבְטִים שֶׁעֲמָדוּ עַל הָהָרִים עֲנִי אָמֵן אַחַר דְּבָרֵיהֶם: הַבְּרַכּוֹת וְאֲמָרוּ כִּלְפֵי אֵלוֹ שֶׁעֲנִי אָמֵן בְּהַר גְּרִזִּים, וְהַקְּלָלוֹת - כִּלְפֵי הָעוֹנִים בְּהַר עֵיבֵל. לְכֹךְ פֶּרֶשׁ אוּנְקִלוֹס שֶׁכְּבִיכּוֹל הַמְּבָרְכִים וְהַמְקַלְלִים עֲצֻמָּם עֲמָדוּ עַל הָהָרִים, שֶׁהָיָה: "גְּדוֹל הָעוֹנֵה אָמֵן יוֹתֵר מִן הַמְּבָרְךָ" (בְּרַכּוֹת נג ב).

צמח דוד

ברכה על נתוני עבודה זרה

"אִבְדַּת תִּאֲבָדוּן אֵת כָּל הַמּוֹקְמוֹת אֲשֶׁר עֲבַדוּ שֵׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם יְרִשִׁים אֹתָם אֵת אֱלֹהֵיהֶם... וְנִמְצַאתֶם אֹת מִזְבַּחֹתָם" (א ב-ג)

בְּפְסוּקָה זֶה נִצְטוּנֵינוּ לְבַעַר וְלִאֲבֹד עֲבוֹדַת זָרָה מִן הָעוֹלָם (סְנֵהֲדָרִין ז א; ס"ה לְרַמְבַּם עֵשֶׂה כִּפֵּה).

בְּמִסְכַּת בְּרַכּוֹת (נד א) נֶאֱמָר: "הִרְוָה מְקוֹם שֶׁנִּעְקְרָה מִמֶּנּוּ עֲבוֹדַת כּוֹכְבִים, אוֹמֵר: בְּרוּךְ [אַתָּה ה'] אֱלֹהֵינוּ מִלְּךָ הָעוֹלָם] שֶׁנִּעְקְרָה עֲבוֹדַת כּוֹכְבִים מֵאַרְצֵנוּ". וְיֵשׁ לְבָרֵךְ מִה דְּיֵנו שֶׁל הָעוֹקֵר עֲבוֹדַת זָרָה בְּעַצְמוֹ, הֵאָם מְבָרַךְ עַל קִיּוּם הַמַּצּוּהָ כִּשְׂאֵר מְקִימֵי מַצּוֹת עֲשֵׂה?

הַמַּהְרֵ"א (ש"ס) פֶּסַק שֶׁאָכֵן עֲלֵינוּ לְבָרַךְ: "בְּרוּךְ... אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמַצּוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְעַקֵּר עֲבוֹדַת זָרָה מֵאַרְצֵנוּ". אֵךְ תִּמָּה עַל כֵּן רַבִּי בִּנְיָמִין רֵבִינוּבִיץ רִבֵּה שֶׁל וִילְקוּמִיר מְשִׁיטֵר ר"י בן פֶּלֶאט (הובא בְּאֲבוֹדָהּ בְּבִרְכַת הַמַּצּוֹת) שֶׁאֵין מְבָרְכִים עַל מַצּוּהָ שֶׁחִיּוּבָה נִגְרָם עַל יְדֵי מַעֲשֵׂה עֲבָרָה [כִּפְהַשְׁבֵּת גּוֹלָה]. וְכִי־צַד אִפּוֹא נִתֵּן לְבָרַךְ עַל אֲבוֹדַת עֲבוֹדַת זָרָה, הִלֵּא אֵךְ אִם נִעְשֵׂתָה בְּיַד גּוֹיִים, גַּם לָהֶם הִיא נַחֲשֶׁבֶת עֲבָרָה, שֶׁהָיָה אִסּוּר עֲבוֹדַת זָרָה נִכְלָל בְּשִׁבְעַת מַצּוֹת בְּנֵי נִחְ?

בְּנוֹ הַאֲדָר"ת תִּרְצֵ שֶׁאָכֵן, רַק עַל מַצּוּהָ שֶׁקִּיּוּמָה תְּלוּי בַּעֲבָרָה שֶׁעֲשֵׂה יְהוּדִי אֵין מְבָרְכִים, אֵךְ מַצּוּהָ שֶׁמִּתְקַיְּמָה בְּעַקְבוֹת עֲבָרָה שֶׁעֲשֵׂה גּוֹי - מְבָרְכִים עֲלֶיהָ.

בְּאִפֵּן אַחַר תִּרְצֵ בַּעַל מְרַגְלִיּוֹת הֵי: אֵת מַצּוֹת הַשְּׁבֵת הַגּוֹלָה מְקִיָּם הַגּוֹלָה בְּעַצְמוֹ, לְכֹן אֵין רֵאוּי שֶׁיִּבְרַךְ עַל כֵּן, אוֹלָם אֵת הַעֲבוֹדָה הַזֶּה עֲשֵׂה אָדָם אַחֵר. וְאִפִּילוֹ עֲשֵׂהָ יְהוּדִי, הָרִי לְפַנְתֵּץ אוֹתָהּ אֵין כָּל שֶׁשֶׁר לְעֲבָרָה, לְכֹן בּוֹדֵאי כֹּל הוּא לְבָרַךְ.

מַהְרֵ"שׁ א"א בְּרַכּוֹת ח"א נב ב: "בני בנימין על הרמב"ם ע"ז ז א: 'מקור הברכה עמי'

מכל פסיעה נברא מלאך

"כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם מפל שבטיכם לשים את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה" (ב ה)

רֵאשׁ חַכְמֵי יְרוּשָׁלַיִם רַבִּי יִשְׂרָאֵל יַעֲקֹב אֶלְגָּאזִי הִבִּיא בְּשֵׁם מְדַרְשׁ, שֶׁמְכַל פְּסִיעָה שֶׁצִּעְדוּ הָעוֹלָיִם לִירוּשָׁלַיִם נִבְרָא מִלְּאָךְ. וְהַסְמִיךְ לְכֹךְ אֵת הַפְּסוּקָה בְּתַהֲלִים (סב ה): "כִּי אֶעֱבֹד בְּסוֹף אֲדָדָם עַד בֵּית אֱלֹהִים בְּקוֹל רִנָּה וְתוֹדָה הַמּוֹן חוּגָג"; "כִּי אֶעֱבֹר" - כִּשְׁהַתְחִילוּ עוֹלֵי הָרְגִלִים לַעֲלוֹת, אֵזִי נִתֵּן הִיָּה לְסוֹפֵרִם - "בְּסוֹף", וְאוֹלָם כִּכָּל שֶׁהוֹסִיפוּ לְהַתְקַדֵּם "עַד בֵּית אֱלֹהִים", כִּכָּר הִיָּה בְּגִדְר: "הַמּוֹן חוּגָג", לְרַב הַמְּלָאָכִים שֶׁהִצְטַרְפוּ אֵלָיֶהָ.

וְבֵאוּתוֹ עֲנִין הוֹבָא בְּשֵׁמוֹ שֶׁל רַבִּי לוי יַצְחָק מְבַרְדִּיטְשׁוֹב, שֶׁאֵךְ בְּיַמִּינוּ, הַהֲלִיכָה לְבֵית הַכְּנֶסֶת הַמְּכֻנָּה 'מְקֻדָּשׁ מַעֲט' חֲשׂוּבָה כִּהֲלִיכָה לְבֵית הַמְּקֻדָּשׁ, וּמְכַל פְּסִיעָה נִבְרָא מִלְּאָךְ.

יוסף תהלות' [לחיד"א] תהלים מב ה: 'מעשה יחיא' [לר"ם היג"ר] עקב

זהירים לשומרו אבות ובנים

בְּתַאֲרִיךְ ג' בְּאֵלּוּל יַחֲוֹל וְיִמָּא דְהַלּוּלָא שֶׁל צְעִיר בְּנֵינוּ שֶׁל ה'דְּבָרִי חַיִּים' - הִרְה"ק רַבִּי יִשְׁעִיָה מִטְּשַׁחוּיב הִי"ד. מִסְפֵּר כִּי מִדִּי בְּקָר הִיָּה אוֹמֵר בְּפָנַי אֲבִיו הַקְדוּשׁ 'בְּרַכּוֹת הַשַּׁחַר', וְהִיָּה מְבַהִיל לְרֵאוֹת אֵיךְ ה'דְּבָרִי חַיִּים' תּוֹפֵס אֵת רֵאשׁוֹ וְקוֹפֵץ מֵרַב הַתְּלַהּבוֹת כִּשְׁהִיָּה עוֹנָה אַחֲרָיו אָמֵן, וְעַל כָּל הַסּוֹכְבִים נִפְלַח וּמוֹרָא מִעֲבוֹדָתוֹ הַקְדוּשָׁה" (רַבְּנוּ הַקְדוּשׁ מִטְּשַׁחוּיב עמ' 9).

ברכות השחר: בקול בְּכֹנֶה בְּחִבְרוּתָא.

השפמת בית המדרש (ד)

למוד קדם התפלה

כפי שהתבאר במאמר הקודם, כדי שהתפלה תאמר כראוי, נדרשת לה הכנה מקדמת. ולכן "חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפלליו" (ברכות ב, א), כדי להכין עצמם לדבקה.

רבים מגדולי ומאורי הדורות, נהגו כך בעצמם ואף הנהיגו כך בקהלותיהם ובצאונותיהם ליוצאי חלציהם, להתכונן לתפלה בלמוד תורה. לשם כך היו משכימים באשמרת, פותחים את יומם בלמוד תורה, ורק לאחר מכן מתפללים.

מעלות רבות ישנו בהנהגה זו, את חלקן נביא במאמר שלפנינו.

מעלת הלמוד קדם התפלה בדברי חכמינו

נפתח במקורות שהובאו לך בספרים בשם חכמינו וזרונם לברכה:

בגמרא (ברכות לא א) קובע חכמים: "אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות... אלא מתוך שמחה של מצוה", ופרש רש"י: "כגון דברי תנחומים של תורה", ובתוספות (ד"ה רבנן) פרשו: "כגון שעסק בדברי תורה".

אף בירושלמי (ברכות פ"א ה"ה, ראה משנה ברוך ה' ס ד) הובא על פיה מהתנאים שקראו קריאת שמע קדם התפלה, וזאת: "כדי לעמד בתפלה מתוך דברי תורה".

בזהר הקדוש (בראשית דף רב ב) דרשו מלשון הכתוב (משלי יב ב): "ועץ חיים תאווה באה", מי שרוצה שהקדוש ברוך הוא יקבל תפלתו, ישתדל בלמוד התורה שהיא עץ חיים, וכך יקם בו: "תאווה באה", שמשאלותיו יתקבלו לרצון לפני ה'.

עוד דרשו בפסיקתא רבתי (ב) את הפסוקים בתהלים (יז א-ב): "תפלה לדוד שמעה ה' צדק הקשיבה רנתי האזינה תפילתי בלא שפתי מרמה; מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים"... "בלא שפתי מרמה" - לא עמדנו לתפלה לא מתוך דבר בטילה ולא מתוך שפתי מרמה, אלא מתוך תורה ומצוות ומעשים טובים. לפיכך: 'מלפניך משפטי יצא' ואל תסתכל במעשים רעים אם יש לנו, שנאמר: 'עיניך תחזינה מישרים'."

וביתא דבי אליהו (בבא ב) הסמיך לך את הפסוק (תהלים כט ב-א): "השתחוה לה' בהדרת קדש; קול ה' על המים" - "מכאן אמרו: אל יעמד אדם בתפלה עד שיאמר הלכה אחת, פסוק אחד, לך נאמר: 'השתחוה לה' בהדרת קדש; קול ה' על המים" - אין מים אלא דברי תורה".

הנהגה מיוחדת ביום השבת

יש שהביא מקור נוסף לדברים מדברי תנא דבי אליהו (בבא א): "כך אמר להן הקדוש ברוך הוא לישראל, בני לא כך פתבתי לכם בתורתי: לא ימוש ספר התורה הזה מפניך... מכאן אמרו, לעולם ישכים אדם וישנה בשבת, ויגדל לבית הכנסת..." [וענין זה הובא בתשובות הגאונים (מוסקא ס"ח פ) כף הראונו מן השמים שישאל שמשכימין ובאין בבתי כנסיות בשבתות ובמים טובים ולומדים - מזה יפה הן עושין. וכך מנהג בכל מתחלת גלות ראשונה].

ונראה מדברי הירושלמי שהדברים הנ"ל

אמורים על מי שאין באפשרותו לעשות כן בימות החול, אף מי שבאפשרותו בודאי מוטב שאף בימות החול ישכים וישנה ולאחר מכן יתפלל (שו"ת משנה שכיר' [לר"י טייכטל] או"ח ס).

מחלקת רש"י ותוספות

במסכת ברכות (ב ה) נחלקו רש"י ותוספות אם מתר ללמוד קדם התפלה. רש"י (ד"ה סמוך) כתב שאסור, ובתוספות (ד"ה אלא) כתבו על דברי רש"י: "לא ידעתי מנא ליה, ונחלקו שבדאי מתר ללמד."

בש"לחן ערוך (א"ח פט ו) הכריע שהאסור ללמוד קדם התפלה הוא רק משהגיע זמן התפלה. ואינו אלא למי שמתפלל בביתו או בבית מדרשו, שיש לחשוש שמא מתוך טרדתו בגרוסתו יפסיד זמן קריאת שמע ותפלה. אף מי שרגיל להתפלל בבית הכנסת בזמן קבוע, וכן מי שסומר שעור לרבים, מתר לו ללמד קדם התפלה. ובמשנה ברוך ה' (שם ס"ז) הוסיף שאף מי שהתחיל ללמד קדם הזמן שמתר להתפלל, מתר לו להמשיך. וכן התיר למי שמעמיד "סומר" שאינו עוסק בתורה ויכול להזכיר לו להתפלל.

בספר 'ברכת אברהם' לרבי אביש אב"ד פרוקופורט (ברכות ה ב בתו"ה אלא) הכריע במחלקת הראשונים:

דברי רש"י אמורים לגבי יחידים שבדור, הרבקים בה' ומיד פשוטו ממשותם חשיקה נפשם לעבודת ה', אזי מתכן שיתפללו הם תכף ומיד בקימתם, שכן יתכן שלמוד התורה יפרידם מעט מאומה דבקות. אף התוספות דברו על אנשים כערכנו שכשעומדים ממשותם לבם טרוד מיד במשא ומתן ושאר דברים של חלון, ולכן מוטב שיקדימו ויעסקו בתורה, שעל ידי כך יפרדו מהגשמיית ויכול להיות שיתפללו כראוי. ובפרט דברים אמורים למי ששרוי בצער ואסור לו להתפלל (ברכות לא א), שעל ידי שעסק בתורה מתוך שמחה יגיע למדרגת השמחה, ככתוב (תהלים ט"ו): "פקודי ה' ישירים משמחי לב".

להציל צבור שלם

ב'פרי מגדים' (סי א במבש"ח ח) כתב שמי שהוא בעל תורה ראוי שלמד קדם התפלה. וכך הובא על המשגיח דלייקווד רבי נתן ויכטפויגל זצ"ל:

"פעם קרא המשגיח לקבוצת בחורים ואמר להם: יש לכל אחד אפשרות נפלאה לזכות להציל את כל הצבור, ואיך? על ידי שהאדם מגיע מקדם לתפלה לפני התחלת התפלה ויושב ועוסק בתורה. ובאר את דבריו על פי מש"ל (ראה זכור ח"ב דף קלא ב) למלך שמגיע לעיר; אם בני העיר לא יוצאים לקראתו לקבל את פניו, הוא גוזר גזרות רעות עליהם. אבל אם יש כמה מבני העיר שבאים מקדם ומקבלים את פני המלך, המלך מתפייס בהם. ואפילו שאנשי העיר מאחרים לבוא, המלך נשאר מפיס ולא גוזר עליהם גזרות קשות.

אמר המשגיח: לעסק בתורה זהו הקבלת פני השכינה, ומבאר בזה שאם אדם יושב לפני שפלים מגיעים לתפלה ולומד תורה הוא יכול להציל צבור שלם" (לקט רשימות - תפלה עמ' פג).

הפגז נתקע על תקרת בית הכנסת

וילנא לאמירת תהלים בבית הכנסת הגדול בבכי ובדמעות שלישי, להפיל רחמים ותחנונים לפני ה' שיחוס על שארית הפלטה ויצילים מיד מבקשי נפשם.

אף הגאון מוילנא הצטרף לתפלה זו, וכפי שמעידים רושמי קורות העתים:

"כל עדת ישראל בעיר, הם ונשיהם יבגיהם, נקבצו כלם אל בית הכנסת הגדול, בבכי ותפלה ותחנונים. ויעל הגאון רבנו אליהו אל ארון הקדש ופתח אותו, והחל לומר את המזמור: 'ענף ה' ביום צרה', לפתע נשמע קול רעם, וכדור התותח עבר בשריקה ופגע בגג בית הכנסת הגדול שעדת וילנא נאספו אליו.

לב כל העם יצא מפחד, ובו ברגע קרא הגאון רבנו אליהו בקול: 'בטל, בטל!', והגם התרחשו: כדור התותח נתקע בעבי הגג והאש נפסקה. מגני העיר נכנעו, והכובשים נכנסו לעיר בתפים ובצלצלים ותהי הרוחה".

רק לאחר שהרוסים כבשו את העיר נודע הניס; כאמור, מגני העיר העקשנים נמנו ונקמו בדעתם שלא להפגע, אלא להלחם עד הפדור האחרון, ולו במחיר החרבת העיר כלה עד היסוד.

אלא שבאותה שעה שהתכנסו היהודים לתפלה בבית הכנסת, אהד מנכבדי האצילים הפולנים אשר התגורר בוילנא, לא יכול היה לעמד מנגד כשעיניו פלות לראות בעירו ההולכת ונחרבת, ומשום כך החליט לשם את נפשו בכפו ולפתח את שערי העיר לפני חילות וסיגיה.

אף למותר לצנן כי הדבר עלה לו בסכנו רב ובמאמצים מרבים. אולם כאשר הכריז הגאון 'בטל, בטל', נשאו מאמציו פרי. השערים נפתחו לרוחה, והצבא הרוסי נכנס בעדם לקול תרועות נצחון, וליהודים הייתה אורה ושמחה וששון ויקר.

זכר לכחו הגדול של רבנו הגר"א נשאר מאז לדורות, ועד להחרבתו בימי השואה, היה תקוע בגג בית הכנסת הגדול של וילנא אותו כדור תותח שספג את סיוס המלחמה, לזכרון ולגס לכל הרואים אשר נוכחו לראות בכת התפלה אשר החישה ישועה למעלה מדרך הטבע לעיר וליהודיה.

'הגאון החסידי מוילנא' עמ' רסא

בהספד שנשא מחתנו של הגאון מוילנא, רבי אברהם דאנציג בעל 'חיי אדם', על הגר"א בהיכל בית הכנסת הגדול בוילנא (נדפס בספר 'שערי רחמים' עמ' כז) קרא עליו 'חיי אדם' את הכתוב (מלכים ב' ב יב): "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו", ואת שחרגם יונתן: שהיטיב לישראל בתפלתו יותר מרכב ומפרשים, והזכיר לנוכחים: "זכרו את יום המלחמה, שבא לכאן לבית הכנסת להתפלל, והוא בתפלתו הציל אותנו מפל רכב ופרשים. אם כן, בודאי אנו מחביים לקרע עליו, קרעו בגדיכם, כי קרע ה' את גאון תפארת ישראל מעלינו..."

לאילו תפלה רמו 'חיי אדם' בהספדו? על כך בספור שלפנינו:

היה זה ב"י בחודש תמוז תקנ"ד, כארבע שנים טרם עלות הגאון זצ"ל בסערה השמימה. חילות הרוסים אשר בקשו לכבש את העיר וילנא מידי האצילים הפולנים ששלטו בה, החלו במצור על העיר והרעישו אותה באש תותחיהם ללא רחמים.

העיר הלכה ונחרבה, אולם מגני העקשנים לא ויתרו. מאות הרוגים נמנו ברחובות כתוצאה מאש הרוסים, בתוכם היו רבים מיהודי העיר וילנא אשר נפלו קרבן לאש חיל המצור. הגיעו הדברים לידי כך, שביום אחד בלבד נמנו למעלה משלושים חללים יהודיים.

כשלושים יום נמשך המצור הרוסי על וילנא, כאשר בין הרעשה להרעשה נעשו נסיונות תווך בין מפקדת הצבא הרוסי לאצילים הפולנים במטרה לגרם להם להפגע בטרם תחרב העיר וזם תושביה ישפך פמים, אולם האצילים הפולנים ששמרו על כבודם לא הסכימו להפגע.

אלא שגם הרוסים עמדו על שלהם והמשיכו לצור על העיר בעקשנות. וכה, במשך כשלושים יום נמשך המצור הרוסי על וילנא, כאשר מדי יום ביומו נחרבים בתים ונהרגים עשרות. עד אשר ביום חמשה עשר לחודש מנחם אב, לאחר שקבלו עוד סרוב עקש מדיהם של הפולנים הצאורים, פקעה סבלנותם של צבאות הרוסים, והם החליטו לפתח על העיר בהרעשה כבדה ביותר, מפמה וכמה כוונתם, תוך בשחון כך בסופה יצליחו להבקיע להם דרך ולכבש את העיר המבוצרת.

ראשי קהלת יהודי וילנא אשר נוכחו בסכנה המאיימת עליהם, הכריזו מיד על עצרת תפלה וזעקה. כך, בעצומם של הקרובות המתנגלים על העיר התכנסו כל בני קהלת